

Dorota Ortenburger  
*Zakład Psychologii, WSP Częstochowa*

## Wybrane zagadnienia pomiaru kompetencji komunikacyjnej

### Wprowadzenie

Główna intencja prezentowanego tekstu nawiązuje do problemu uwarunkowań prowadzenia procesu badawczego w dziedzinie komunikacji międzyludzkiej. Koncentruje się na kwestiach wymagających rozwiązania w opracowywaniu metody przeznaczonej do psychometrycznego badania kompetencji komunikacyjnej, w szczególności zaś na opracowaniu założeń teoretycznych i podejścia badawczego, sytuującego podjęte badania w określonym kontekście teoretycznym i metodologicznym. Kontekst ten najogólniej można scharakteryzować jako obszar badań dotyczących komunikowania się, w którym obok kwestii lingwistycznych, akcentuje się zagadnienia społeczne. Znajduje to swój wyraz w koncepcjach, które rozpatrując uwarunkowania kompetencji komunikacyjnej - łączą w sobie perspektywę badań nad językiem z perspektywą badań nad kontaktem interpersonalnym.

Celem tej pracy jest wskazanie niektórych problemów związanych z empiryczną weryfikacją modelu kompetencji komunikacyjnej zgodnego z przyjętym tu pragmatyngwistycznym rozumieniem komunikacji. Stanowi to pierwszy etap opracowywania psychometrycznej metody przeznaczonej do pomiaru kompetencji komunikacyjnej.

### Pomiar kompetencji komunikacyjnej - istota i kontekst problemu

W literaturze poświęconej porozumiewaniu się ludzi, wiele miejsca zajmuje kwestia możliwości porównywania porozumiewających się osób pod względem sprawności, z jaką się komunikują. Za podstawową kategorię opisującą tę sprawność przyjęto w literaturze przedmiotu kompetencję komunikacyjną. W kontekście badania umiejętności komunikowania się pojęcie to, między innymi ze względu na swój zakres i złożoność, ma szczególne - wymagające omówienia - znaczenie. W świetle opracowań krytyczno-metodologicznych (Knapp, Miller, 1985), opracowanie modelu teoretycznego tej kompetencji oraz wskazanie właściwej drogi empirycznej weryfikacji koncepcji stanowi, frapujący lecz złożony problem.

Przeгляд literatury przedmiotu ukazuje, że trudność określenia konstruktów teoretycznych kompetencji komunikacyjnej jest fragmentem ogólniejszego problemu definio-

wania samego procesu komunikowania się. Przedstawione w dalszej części pracy reprezentatywne przykłady definiowania tego procesu ukazują językowe i pozajęzykowe elementy porozumiewania się uwypuklane w aktualnym ujęciu kompetencji komunikacyjnej. Pozwoli to, jak sądzę, wskazać model kompetencji komunikacyjnej, który poprzez swoją strukturę będzie miał możliwość objęcia swym zakresem tych właśnie, szeroko rozumianych lingwistycznych i pozalingwistycznych aspektów.

Zastosowanie w tytule terminu „pomiar” określa zakres i sposób przeprowadzania operacji badawczych względem stanowiącej przedmiot badań kompetencji komunikacyjnej. Zobowiązuje do przyjęcia takiego sposobu poznawania omawianej właściwości, w którym realizowana jest idea określania pewnych różnic indywidualnych za pomocą liczb. Idea ta została urzeczywistniona w psychometrii (Brzeziński 1978; Jakubowski, 1983). Przeważające zastosowanie terminu pomiar zobowiązuje do prowadzenia postępowania badawczego w oparciu o właściwe charakterystyczne dla tego ujęcia metody. Ponadto, jako że termin ten ma w nauce ustalone znaczenie<sup>1</sup> - stosując go w odniesieniu do kompetencji komunikacyjnej, tytułem przypomnienia uzasadnione są dwie uwagi. Pierwsza, że przedmiotem pomiaru psychologicznego są wartości cech psychologicznych człowieka. Cechy te są pojęciami teoretycznymi (w sensie Carnapa, 1959) czy konstruktami hipotetycznymi (według terminologii przyjętej w psychologii od MacCarquodale’a i Meehla, 1948), tj. *ex definitione* bezpośrednio nieobserwowalne (Hornowska, 1983, s. 210). Po drugie, przedmiotem pomiaru w psychologii są te cechy, które są modalne oraz mają charakter wyjaśniający. Określony w psychometrii sposób dokonywania oszacowań wartości tych cech, choć najeżony trudnościami, pozwala ujmować je ilościowo.<sup>2</sup> Stąd w przedstawionym tu pierwszym etapie pracy nad problemem pomiaru kompetencji komunikacyjnej z jednej strony konieczne jest zdefiniowanie mierzonego konstruktów teoretycznego, z drugiej natomiast trafne powiązanie wielkości teoretycznej z jej dostępnymi obserwacji wskaźnikami. Za najważniejszy etap dokonywania tego powiązania, czyli operacjonalizacji uznaje się (Hornowska, 1983) zdefiniowanie mierzonej cechy czyli konstruktów teoretycznego. Sposób zdefiniowania badanej tu cechy psychologicznej, czyli kompetencji komunikacyjnej, wyznaczy spektrum zmiennych obserwacyjnych.

Tym samym stworzona zostanie podstawa do rozpoczęcia i prowadzenia pracy nad skonstruowaniem narzędzia pozwalającego pobierać próbki określonych zachowań komunikacyjnych, stanowiące niezbędną podstawę estymacji prawdziwej wartości parametru rozkładu częstości występowania elementów zbioru zachowań, będących deskrypcją kompetencji komunikacyjnej u danej osoby badanej.

## Pojęcie kompetencji komunikacyjnej w świetle teorii komunikacji

Trudność określenia konstruktów kompetencji komunikacyjnej jest fragmentem ogólniejszego problemu związanego z definiowaniem samego procesu komunikowania się. Poniżej przedstawiono wzmiankowane już, reprezentatywne przykłady definiowania procesu komunikowania się, ilustrujące, jak sądzę, najważniejsze typy podejścia do refleksji nad porozumiewaniem się. Odzwierciedlają one zmiany w podejściach badaw-

<sup>1</sup> Co najmniej od czasu, gdy H.von Helmholtz (1887) przedstawił swoją reprezentacjonistyczną koncepcję pomiaru (Stachowski, 1983).

<sup>2</sup> Warto wspomnieć, że jednak nadal wiele dyskusji ogniskuje się wokół kwestii zasadności przedstawiania w psychologii zależności jakościowych pomiędzy obiektami w postaci zależności ilościowych, czyli stosowania pomiaru.

czych na kolejnych etapach rozwoju nauki o komunikowaniu interpersonalnym. Przyjrzenie się zmieniającym się, dominującym podejściom i definicjom procesu komunikowania się pozwala wyraźnie (w szerszym kontekście), dostrzec teoretyczny „rodowód” poszczególnych definicji kompetencji komunikacyjnej. Umożliwiająca tym samym określenie ram pojęciowych dla dalszych, bardziej szczegółowych analiz.

Uznawane już za klasyczne ujęcia pojęcia komunikowania nie posługiwały się pojęciem kompetencji komunikacyjnej (Rubin, 1982). Przykładem podejścia tradycyjnego do komunikowania się jest ujęcie George'a Millera, który twierdził, że przez komunikowanie należy rozumieć transmisję informacji z jednego miejsca do drugiego. W procesie tym można wyróżnić pięć elementów: 1) źródło - osoba, która wytwarza przekaz; 2) emisor - system, który przetwarza informacje w jakąś formę energii możliwą do przesłania; 3) kanał - środek, dzięki któremu pokonuje się dystans między nadawcą a odbiorcą; 4) receptor - system zmieniający sygnały emitowane w formie pewnej energii w informację; 5) cel - odbiorca lub grupa odbiorców, do których przekaz był wysłany.

Podejście to - nazywane w psychologii społecznej cybernetycznym, dalej jest popularne i ma swoją wartość jako eklektyczna próba wydzielenia elementów procesu komunikowania (Mika, 1981). Jednak brakuje tu elementu, który uwzględniany był już nawet w pierwotnych wersjach cybernetycznych, czyli sprzężenia zwrotnego między nadawcą i odbiorcą (por. Nęcki, 1992). W takim ujęciu efektywna komunikacja związana jest ze sprawnością aparatu emisyjnego lub aparatu rejestrującego. Trudności powstają też wtedy, kiedy w przestrzeni komunikacyjnej pojawią się nadmierne szумы, zakłócające przebieg fal dźwiękowych. Proces kodowania i dekodowania przekazu nie jest więc tu rozpatrywany w szerszym kontekście - jakiejś cechy mogącej wykazywać różne wartości. W takim „atomizującym” proces komunikowania podejściu, rozwijanym w pracach innych autorów, wykorzystywano niekiedy do tłumaczenia różnic indywidualnych - pojęcie kompetencji lingwistycznej, wskazując na nią jako na czynnik odpowiedzialny za jakość emisji i recepcji.

Niedostatki koncepcji N. Chomsky'ego dotyczącej wyżej wymienionej kompetencji lingwistycznej skłoniły takich autorów, jak między innymi: Slobin (1967) oraz Hymes i Gumperz (1964) do zwrócenia uwagi, iż mówiący i słuchający muszą odznaczać się czymś więcej niż kompetencją lingwistyczną (Kielar-Turska, Biatecka-Pikul, 1993, s. 1). W intensywnie wówczas rozwijających się koncepcjach komunikowania interpersonalnego coraz wyraźniejsza była myśl, iż równie ważne jest do kogo i o czym mówić, a nie tylko jak mówić w sensie lingwistycznym. Podkreślano, że oceniając osoby komunikujące się jako nadawców czy odbiorców, zwrócić należy uwagę na ich zdolność wybierania przez nich odpowiednich środków językowych oraz uwzględnianie specyfiki danej sytuacji społecznej. Umiejętności te znalazły się w obrębie terminu kompetencja komunikacyjna.

W literaturze traktującej o problemach komunikowania interpersonalnego przyjmuje się, że pierwszą precyzyjną analizę pojęcia kompetencja komunikacyjna przeprowadził i przedstawił Hymes (1972) w pracy *On Communicative Competence*. Terminem tym określając - analogicznie do Chomsky'ego kompetencji językowej - idealną wiedzę użytkowników danego języka dotycząca reguł posługiwania się nimi odpowiednio do sytuacji i roli społecznej (Kurcz, 1992). Pojęcie to stało się głównym hasłem orientacji badawczej akcentującej rolę elementów pozalingwistycznych w komunikowaniu się.

I tak, większość koncepcji komunikowania z przełomu lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych (m.in. Sachs, Devin, 1976; Blank, Franklin, 1980), swoim obszarem badawczym obejmowała umiejętności społeczne dotyczące uzgadniania płaszczyzny stosunku społecznego, czyli definiowania sytuacji mówienia. Indywidualne różnice w zakresie umiejętności różnicowania sposobów mówienia w zależności od spostrzegania świata zewnętrznego, tłumaczono zróżnicowaną kompetencją komunikacyjną.

Na aktualne ujęcie istoty kompetencji komunikacyjnej miały wpływ, w ogromnym tutaj skrócie przedstawione, różne podejścia teoretyczne, z których każde akcentowało inny aspekt procesu komunikacji. Ten aspekt problemu definiowania kompetencji komunikacyjnej należy uwypuklić, przedstawiając kolejne definicje tego pojęcia i dalej budując konstrukt teoretyczny. Bowiern studiując kolejne modele i definicje tej kompetencji zauważyć można, że z jednej strony są one bardzo silnie zakorzenione w określonym modelu komunikacji, natomiast z drugiej strony, że pojęcie kompetencji komunikacyjnej jest stosowane do wyjaśniania szeroko pojętych zjawisk komunikacyjnych.

Jako kryterium wyboru spośród tak wielu istniejących lingwistycznych i interakcyjnych podejść, przyjęto w niniejszej pracy pragmalingwistyczną perspektywę badawczą. Jej istotą (Nęcki, 1992), jest przyjęcie, że dla psychologii społecznej podstawowym problemem badawczym jest porozumiewanie się w interakcjach, a nie badanie zjawisk językowych „jako takich”.

W preferowanym w niniejszej pracy modelu pragmalingwistycznym miarę skuteczności komunikacyjnej stanowi kompetencja komunikacyjna, rozumiana jako wybór i stosowanie środków stosownie do sytuacji, ze względu na społeczny kontekst wypowiedzi, cele porozumiewających się ludzi oraz konwencjonalne reguły użycia języka. Jednak autorzy koncepcji tych - łączących w sobie perspektywę badań nad językiem z perspektywą badań nad kontaktem interpersonalnym - w swoich definicjach uwypuklają różne aspekty kompetencji komunikacyjnej. Przykładowo Stohl (1982), podkreśla zdolności różnicowania sposobów mówienia w zależności od sposobu spostrzegania świata społecznego, czyli lingwistycznych zdolności funkcjonalnych. Z kolei Sachs i Devin (1976) zwracają uwagę, że o kompetencji komunikacyjnej decydują umiejętności społeczne dotyczące uzgadniania płaszczyzny stosunku społecznego, czyli definiowania sytuacji mówienia. Ponadto włączenie w zakres tej kompetencji zdolności poznawczych, które pozwalają porozumiewającym się osobom poruszać się w przestrzeni znaczeń (m.in. Bates, 1979) częściowo włącza w to pole badawcze procesy poznawcze człowieka.

Spora grupa psychologów społecznych zwraca uwagę, że w ujmowaniu kompetencji komunikacyjnej powinno zaakcentować się zachowanie odbiorcy. Między innymi Grimshaw (1982) zwraca uwagę przede wszystkim na zachowanie odbiorcy, od którego zależy skuteczność lub nieskuteczność komunikacji. Rozumie on kompetencję komunikacyjną jako dysponowanie rozbudowanym systemem rozpoznawania sygnałów oraz subiektywną oceną użyteczności komunikatów nadawcy. Mówiąc inaczej ważna jest gotowość do wysiłku na rzecz aktywnego odbioru.

Z tak sprecyzowanych definicji wynika złożoność owej kompetencji. Cechę tę potęguje fakt, iż w ich obrębie mieści się zarówno komponenta psychologiczna, jak i społeczna (typ relacji), a także biologiczna (sprawność aparatu artykulacyjnego). Złożoność omawianego zjawiska, przejawia się współistnieniem elementów lingwistycznych, poznawczych i interakcyjnych. Ta wieloaspektowość niewątpliwie utrudnia określenie statusu teoretycznego oraz opracowanie empirycznego sposobu bada-

nia kompetencji komunikacyjnej. Rodzi się więc pytanie jak badać konstrukt, w obrębie którego znajduje się wspomniana kompetencja lingwistyczna warunkująca rozumienie zdań (m.im. Hymes, 1994), jak i umiejętności poznawcze, które pozwalają porozumiewającym się poruszać się w przestrzeni znaczeń (m. in. Bates, 1979; Shields, 1979)?

Pomimo istnienia różnic między tymi zgodnymi z pragmalingwistycznym ujęciem definicjami łączy je myśl, że choć sposób wypowiedzania się podlega gramatycznym regułom języka, to możliwość wyrażenia lub odbioru intencji wymaga uwzględnienia szeregu warunków. Między innymi kontekstu sytuacyjnego oraz reguł używania języka typowych dla danej kultury. Ponadto trudniejszych jeszcze i bardziej złożonych czynników psychologicznych, takich jak: adekwatność spostrzegania sytuacji społecznych i ich zrozumienie oraz motywacja (wyrażająca się szczególnie w aktywnym słuchaniu).

Warto choćby zasygnalizować jeszcze jeden problem wiążący się z definiowaniem kompetencji komunikacyjnej. Jest nim trudność w uzgodnieniu wspólnego, choćby w ramach jednej teorii komunikacji - rozumienia pojęć, znaczeniowo zbliżonych do kompetencji komunikacyjnej. Takim częściowo pokrywającym się z pojęciem kompetencji komunikacyjnej jest między innymi pojęcie kompetencji socjolingwistycznej, oznaczające wiedzę powstałą w wyniku procesu socjalizacji zróżnicowaną zależnie od przynależności narodowej, klasowej czy kulturowej. Socjalizacja doprowadza bowiem do stopniowej internalizacji reguł i konwencji społecznych przejawiających się zdaniem socjologów, także i w języku (Boksański, Piotrowski, Ziółkowski, 1977).

Trudno jest wskazać na niepodważalne kryteria, które umożliwiły by rozstrzyganie co można zaliczyć do kompetencji socjolingwistycznej, sprawności komunikacyjnej lub kompetencji komunikacyjnej, a które elementy nie powinny być włączone. W tej sytuacji uzasadniona jest opisana przez Shugar (1992) tendencja do zastępowania mało efektywnych prób kompleksowego definiowania i pomiaru kompetencji komunikacyjnej, definiowaniem i pomiarem cząstkowym. Taką właśnie próbę przedstawiono (Ortenburger, Podobiński, 1994) w postaci ujęcia łączącego perspektywę badawczą psychologa i językoznawcy. Pozwala to na uszczegółowienie poszczególnych aspektów: lingwistycznego, interakcyjnego, pragmatycznego przez co pojęcie kompetencji komunikacyjnej staje się mniej ogólne.

## **Kompetencja komunikacyjna w świetle badań empirycznych**

Od chwili sformułowania przez Hymes'a definicji kompetencji komunikacyjnej, w nauce o komunikowaniu rozwinęło się wiele różnych, częściowo sprzecznych ze sobą jej koncepcji. Wraz z intensywnym rozwojem tej nauki wzrosło zainteresowanie badaczy określeniem statusu teoretycznego i sposobów empirycznej weryfikacji modelu kompetencji komunikacyjnej.

Na zachodzące w dokonywaniu pomiaru kompetencji komunikacyjnej zmiany można patrzeć w szerszym kontekście wyłaniających się w psychologii społecznej tendencji metodologicznych. Wspólną ich cechą (por. Warowicki, 1985) jest stopniowe odchodzenie od badania w warunkach eksperymentalnych na rzecz badania sytuacji w jakich pojawiają się określone zachowania. Na podstawie dokonanego przeglądu literatury przedmiotu można rzec, iż w latach sześćdziesiątych dominowało podejście samoopisu, tj. analizowania deklaracji osób badanych na temat własnych sposobów porozumiewania

się, czyli tego, jak ludzie widzą sami siebie w pełnieniu ról nadawcy i odbiorcy. M. Knapp (1985) prześledziwszy rozwój metod przeznaczonych do badania umiejętności komunikowania się stwierdził, że wyraźną reakcją na subiektywizm samoopisu było przyjęcie w latach siedemdziesiątych podejścia behawiorystycznego. W latach tych utrzymywał się prymat podejścia empirycznego przejawiający się w stosowaniu testów i próbek zachowań, nad ustalaniem statutu teoretycznego tych pojęć. Z kolei na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych różnorodności poszczególnych ujęć teoretycznych sprzyjało między innymi pogłębienie podejścia pragmatycznego w lingwistyce. Wyrazem tego nurtu są prace dotyczące analizy użytkowania języka (Sachs, Devin, 1976) w naturalnych sytuacjach społecznych, oraz projekty badania kompetencji komunikacyjnej poza laboratorium w warunkach naturalnych. Zmiany te dotyczyły tak sposobu rozumienia procesu komunikowania interpersonalnego, jak i jego roli oraz możliwości empirycznej weryfikacji poszczególnych modeli.

Pewnej oceny tworzonych wówczas metod dokonał Parks (1985) w krytycznej analizie, której poddał założenia teoretyczne poszczególnych metod. Podobnie jak i po słynnym stwierdzeniu Rubin (1982) nt. niemożności<sup>3</sup> zdefiniowania kompetencji komunikacyjnej, tak wnioski zawarte we wspomnianej pracy Parksa zogniskowały uwagę badaczy na kwestii niespójności teoretycznych podstaw, części z uznanych w końcu lat siedemdziesiątych metod badania umiejętności komunikacyjnych. W opracowaniach krytyczno-metodologicznych (Knapp, Miller, 1985) wskazywano, że założenia teoretyczne części z tych metod są na tyle zagmatwane i niespójne, że w skrajnych przypadkach zachodzi podejrzenie, że najpierw konstruowano narzędzie, a dopiero wówczas miała miejsce refleksja nad zakresem tego, co można nim badać (Parks, 1985).

Pośród metod stosowanych do badania szeroko pojętej kompetencji komunikacyjnej największą liczbę zalet przypisuje się wystandaryzowanym testom (Ruben, 1984). Jednak jako, że konstruowanie ich jest jednak najbardziej pracochłonne i trudne, stąd nie ma wielu takich metod o właściwej charakterystyce psychometrycznej.

W opisywanych w literaturze przedmiotu testach przeznaczonych do badania umiejętności komunikowania się, spotykamy dwa typy wskaźników: wskaźniki ściśle lingwistyczne oraz wskaźniki sprawności komunikacyjnej. Odzwierciedla to wyrażane w pragmalingwistycznych koncepcjach przekonanie, że osiągnięcie sukcesu w porozumiewaniu się wymaga także i pozajęzykowych umiejętności. W literaturze dotyczącej technik psychometrycznych stosowanych w badaniach nad komunikowaniem wymienia się ponadto trzy rodzaje wskaźników powiązanych z pozajęzykową sferą umiejętności komunikowania się. Są to wskaźniki umiejętności poznawczych, które pozwalają mówiącym poruszać się w przestrzeni znaczeń (Stohl, 1982), wskaźniki umiejętności definiowania relacji (m.in. Bates, 1979; Nęcki, 1992) oraz wskaźniki umiejętności interakcyjnych wyrażające się w stosowaniu właściwych reguł językowych i pozajęzykowych dotyczących nawiązywania i podtrzymywania interakcji (Shugar, 1982; Kielar-Turska, 1989). Między innymi adekwatne powiązanie tych wskaźników w teście stanowi o jakości metody wyznaczając trafność i dokładność pomiaru umiejętności komunikowania się.

Włączenie przez badaczy w obręb kompetencji komunikacyjnej szeroko pojętej gotowości do aktywnego poszukiwania najtrafniejszych sposobów wyrażania swoich

<sup>3</sup> W podsumowaniu dokonanego przeglądu definicji kompetencji komunikacyjnej badaczka wyraża przekonanie, że biorąc pod uwagę zróżnicowanie problemów szczegółowych, objętych tym terminem, możliwość trafnego zdefiniowania owej kompetencji jest porównywalna do możliwości „wspięcia się na śliski słup”.

intencji i aktywnego rozpoznawania intencji w wypowiedziach, wiąże się z wyznaczeniem ich wskaźników w tworzonych metodach pomiarowych. Przykładem tak opracowanej metody jest Skala Aktywności Komunikacyjnej (SAK) Zbigniewa Nęckiego. Skala ta obejmuje szereg wymiarów odpowiedzialnych za cechy indywidualnego sposobu komunikowania się, takie jak: skuteczna realizacja celów interpersonalnych poprzez perswazję, metakomunikacja, adaptacja do sposobu mówienia rozmówcy, wrażliwy odbiór środków komunikacyjnych tkwiących w kanale niewerbalnym. Skala składa się z czternastu czynników, które mierzą różne aspekty komunikowania się w obrębie dwóch wymiarów: recepcji oraz emisji. Przykładowo, czynnik I charakteryzujący gotowość komunikacyjną wskazuje na dostrzeganie korzyści przyjemności lub samorealizacji poprzez kontakt i angażowanie się w proces porozumiewania się. Czynnik II „otwartość” wskazuje na pozytywne nastawienie do kontaktu, otwarte ujawnianie uczuć. Istotna jest także adekwatność odślaniania się, tzn. stosowna do typu relacji oraz wzajemnego zaangażowania. Ujęcie między innymi takich czynników nawiązuje do idei kooperacji konwersacyjnej Grice’a uszczegółowionej przez Leecha (1983), podkreślającej aktywną współpracę komunikujących się osób. Wyniki badań argumentujące za słusznością tezy mówiącej, że w powyższy sposób rozumiana gotowość, motywacja komunikacyjna, wpływa istotnie na globalny poziom kompetencji komunikacyjnej, przemawiają za celowością jej ujęcia w konstrukcie teoretycznym.

### **Ujęcie pragmatlingwistyczne kompetencji komunikacyjnej**

Na podstawie przeglądu teorii (Kielar-Turska, Białecka-Pikul, 1993; Nęcki, 1992; Stohl, 1982), kompetencję komunikacyjną można określić jako złożoną zdolność do takiego podejmowania i realizowania aktywności komunikacyjnej, w której sprawnie przebiegają procesy szeroko pojętej recepcji i emisji. Kompetencja komunikacyjna jako złożona zdolność obejmuje wiele zdolności i sprawności (por. Kielar-Turska, Białecka-Pikul, 1993), takich jak: 1) lingwistyczne zdolności funkcjonalne wyrażające się umiejętnością różnicowania sposobów wypowiedzania w zależności od spostrzegania świata społecznego (Stohl, 1982); 2) kompetencją lingwistyczną (Hymes, 1974), tj. wiedzę i umiejętności warunkujące rozumienie i budowanie poprawnych gramatycznie zdań; 3) zdolności poznawcze, pozwalające adekwatnie poruszać się w przestrzeni znaczeń (Bates, 1979; Blank, Franklin, 1980); 4) umiejętności interakcyjne wyrażające się w stosowaniu reguł językowych i pozajęzykowych podczas nawiązywania i podtrzymywania interakcji (Stohl, 1982; Shields, 1979). W ujęciu operacyjnym (Rubin, 1982) kompetencja komunikacyjna wyraża się szeroko pojętymi umiejętnościami komunikowania się.

Biorąc pod uwagę przedstawione rozumienie owej kompetencji, przyjęto poniżej wyliczone założenia, w oparciu o które rozpoczęto opracowywanie psychometrycznej metody przeznaczonej do badania kompetencji komunikacyjnej:

1. kompetencja komunikacyjna jako cecha może przybierać różne wartości wykazując zróżnicowanie co do nasilenia u różnych osób, co wyraża się w różnicach określonych zachowań tych osób;
2. można wyróżnić charakterystyczne, obserwowalne przejawy kompetencji komunikacyjnej, w tym zachowania, które o niej świadczą lub o jej braku;
3. W zakres kompetencji komunikacyjnej obejmującej pragmatyczne i społeczne aspekty porozumiewania się, wkomponowana jest kompetencja językowa rozumiana jako wiedza o gramatyce danego języka.

4. Na kompetencję komunikacyjną składa się zespół kilku współwystępujących, wzajemnie powiązanych przejawów, możliwych do zgrupowania w obrębie dwóch wymiarów: recepcji oraz emisji. Chodzi więc o skonstruowanie dwóch<sup>4</sup> skal obejmujących poszczególne prawdopodobnie przejawy badanej cechy. Skalę kompetencji komunikacyjnej w zakresie emisji oraz skalę kompetencji komunikacyjnej w zakresie recepcji.

Na obecnym etapie badań, poprzez powiązanie określonego modelu teoretycznego kompetencji komunikacyjnej z jego dostępnymi obserwacji wskaźnikami, ustalona została wstępna pula pozycji testowych. W oparciu o dokonany przegląd literatury przedmiotu (Rubin, 1982; Knapp, Miller, 1985; Blank, Franklin, 1980) pod kątem opisywanych przejawów kompetencji komunikacyjnej, ułożono szereg zadań.

### Uwagi końcowe

Rozważania nad różnymi teoriami i badaniami empirycznymi kompetencji komunikacyjnej ukazują wyraźnie zarysowujące się aspekty: lingwistyczny, społeczny, poznawczy i interakcyjny. Niewątpliwie na ukształtowanie się tak złożonego ujęcia kompetencji komunikacyjnej miały wpływ tak psycholingwistyczne, jak i społeczno-interakcyjne podejścia, z których prawie każde akcentowało inny aspekt procesu komunikacji. Ponadto na bieżąco w zakresie teorii i modeli kompetencji komunikacyjnej pojawiają się nowe idee. Implikuje to nowe strategie badawcze. Ich zakres rozciąga się od badania globalnych sekwencji zachowań komunikacyjnych czego przykładem może być analiza konwersacyjna aż do testów poszczególnych sprawności językowych.

Kończąc, warto wspomnieć, przynajmniej o jednym z bezpośrednich zastosowań pomiaru kompetencji komunikacyjnej dla potrzeb praktyki klinicznej. W opisywanym przez Argylea (1994) modelu umiejętności społecznych - dokonywanie oceny umiejętności komunikowania się stanowi element diagnozowania rozmiaru społecznego niedostosowania. Stąd część diagnozy związanej z Treningiem Umiejętności Społecznych (TUS) opiera się właśnie na pomiarze umiejętności komunikowania się z innymi ludźmi. Doskonalenie tych czynności stanowi istotny element programu podnoszenia umiejętności społecznych.

### Bibliografia

- Argyle, M. (1994). Nowe ustalenia w treningu umiejętności społecznych [w:] Domachowski, W., Argyle M. (Red.), *Reguły życia społecznego*. Oksfordzka psychologia społeczna. Warszawa: PWN.
- Bates, E. (1979). *The emergence of symbols: cognition and communication in infancy*. New York: Academic Press, Inc.
- Boksański, Z., Piotrowski, A., Ziółkowski, M. (1977). *Socjologia języka*. Warszawa: Omega - Wiedza Powszechna.
- Brzeziński, J. (1983). Społeczny kontekst postępowania diagnostycznego. [w:] Paluchowski, W.J. (Red.), *Z zagadnień diagnostyki osobowości*. Wrocław - Warszawa - Gdańsk - Łódź: PAN, Ossolineum.

<sup>4</sup> Rozważana jest kwestia celowości pogłębienia analizy aspektu kompetencji komunikacyjnej określanego jako regulacyjno-funkcjonalny, dotyczącego sprzężenia zwrotnego w celu wyodrębnienia trzeciej skali.



- Brzeziński, J. (1984). *Elementy metodologii badań psychologicznych*. Warszawa: PWN.
- Grimshaw, A. (1982). *Comprehensive discourse analysis: An instance of professional peer interaction* *Language and Society*. New York.
- Hornowska, E. (1983). *Narzędzia pomiarowe w psychodiagnostyce. Próba klasyfikacji*. [w:] Paluchowski W.J. (Red.), *Z zagadnień diagnostyki osobowości*. Wrocław - Warszawa - Gdańsk - Łódź: PAN, Ossolineum.
- Hymes, D.H. (1972). *On communicative competence*. [w:] Pride, J.S. Holmes, W. (Eds.), *Sociolinguistic*, Hermondsworth: Penguin.
- Jakubowski, J.S. (1983). *Elementy klasycznej teorii trafności testów psychologicznych*. [w:] Paluchowski, W.J. (Red.), *Z zagadnień diagnostyki osobowości*. Wrocław - Warszawa - Gdańsk - Łódź: PAN, Ossolineum.
- Kanpp, M., Miller, G. (1985). *Handbook of interpersonal communication*. London: Sage Publ. House.
- Kielar-Turska, M., Białecka-Pikul, M. (1993). *Dziecko i komunikacja: lingwistyczny, społeczny i poznawczy aspekt badań*. *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej* t. 1, Nr 3.
- Ńęcki, Z.: (1992). *Komunikowanie interpersonalne*. Wrocław: Zakład Ossolineum.
- Ortenburger, D., Podobiński, St. (1994). *Badanie umiejętności komunikowania* [w:] Gajda, S., Nocoń, J. (Red.), *Kształcenie porozumiewania się*. Opole: WSP.
- Ruben, B. (1984). *Communication and human behavior*. N. York: Mcmillan,.
- Rubin, R. (1982). *Assesing speaking and listening. Competence at the college level: The communication competency assessment instrument*. London: Sage. Publ. House.
- Stachowski, R. (1983). *O logicznym statusie pomiaru osobowości*. [w:] Paluchowski, W.J. (Red.), *Z zagadnień diagnostyki osobowości*. Wrocław - Warszawa - Gdańsk - Łódź: PAN, Ossolineum.
- Warowicki M. (1985). *Metodologiczne i teoretyczne uwarunkowania faktów empirycznych w psychologii społecznej*. [w:] *Materiały do nauczania psychologii*. Seria III, T. IV. Warszawa: PWN.

Dorota Ortenburger  
Zakład Psychologii, WSP Częstochowa

## Selected Problems of Measuring Communication Competence

### Summary

An attempt at determining a communication competence model which through its structure will be able to include both linguistic and extra-linguistic aspects of communication, is presented in the paper. It is a stage in developing a method for measuring the competence.

A research perspective based on investigating communication in interactions rather than in language phenomena as such, was accepted as a criterion for selecting linguistic and interactive theories of the process of communicating. The presented representative examples of defining the communication process reveal linguistic and extra-linguistic elements stressed in actual definition of communication competence. Making them specific helps in replacing inefficient attempts at complex defining and measuring communication competence with partial defining and measuring.